

צדק צדק תרדוף

צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשרה' אלהיך נתן לך (דברים טז כ).

ספרי דברים קמד פרשת שופטים – רדיפה לזכות ולא לחובה

"צדק צדק תרדוף" – מניין יצא מבית דין זכאי אין מחזירים אותו לחובה? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". יצא חייב, מניין שמחזירים אותו לזכות? שנאמר: "צדק צדק תרדוף".¹

ירושלמי סנהדרין פרק ד הלכה א – חקירה מול חיתוך

זעירא בר חנינא בשם רבי חנינה ורבי יהודה: חד אמר: "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" [דברים יג טו] וחד אמר: "צדק צדק תרדוף" [שם טז כ]. הא כיצד? אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו – חקרוהו, ואם לאו – צדקוהו.²

מסכת סנהדרין דף לב עמוד ב – פנים רבות לרדיפת הצדק

... רב פפא אמר: אידי ואידי בהודאה והלואה,⁴ כאן – בדין מרומה, כאן – בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש. דריש לקיש רמי: כתיב: "בצדק תשפוט עמיתך" וכתוב: "צדק צדק תרדוף", הא כיצד? כאן – בדין מרומה, כאן – בדין שאין מרומה.⁵

¹ "שופטים ושופטים תתן לך בכל שערך ... ושפטו את העם משפט צדק", כך מתחילה פרשתנו במצווה החשובה של הקמת מערכת משפט ואכיפה בצידיה, במטרה לכונן משפט צדק. וכמאמר דברים רבה בראש פרשתנו (פרשה ה סימן ה): "מהו שופטים ושופטים? שיהא השופט כשופט, כשיהו המעשים כנגד המקל והרצועה". וכאן משמע שיש גם לרדוף אחר הצדק, האם זה היבט נוסף של הצדק? לא צדק של בתי משפט שהוא בד"כ בדיעבד ובא לתקן עוול שנעשה (וכרוך בפרוצדורות, זמן וממון רב), אלא צדק חברתי ולכתחילה המתקיים באופן שוטף בחברה צודקת? בין כך ובין כך, ראו אזכור נוסף (יחיד) של רדיפת צדק במקרא, בישיעה נא א: "שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם". ויש גם "רודף צדקה" במשלי שנראה להלן.

² מדובר כמובן בדיני נפשות. ראו מסכת סנהדרין פרק ד משנה א: "דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה. דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה". (ושם עוד הבדלים בין דיני נפשות לדיני ממונות לעניין זכות וחובה, כגון: "דיני ממונות, המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה. דיני נפשות, המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה"). מכאן שמדרש ספרי מדבר בדיני נפשות. עקרון זה נלמד במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כג ז מפסוק אחר: "ונקי וצדיק אל תהרוג, מלמד שמחזירין אותו לזכות. יכול יהו מחזירין אותו לחובה? תלמוד לומר: ונקי וצדיק אל תהרוג". מאותו פסוק, מאותם מילים, לומדים את שני הדינים שלכאורה הם סותרים, אבל מטרתם היא למעט ככל האפשר בהריגת אדם ע"י בית הדין. מדרש מכילתא דורש זאת מהפסוק "ונקי וצדיק אל תהרוג" (למרות שהוא אולי לא תמיד כזה נקי וצדיק), בעוד שבמדרש ספרי לעיל לומדים את הדין שבמשנה מהפסוק "צדק צדק תרדוף". למרות שאפשר לתהות לעיתים היכן הוא הצדק? אם יש עדות חדשה שמוכיחה שהאיש אכן רצח מישו, האם לא נחזור ונדון אותו? האם נשחרר רוצח או סתם אדם אלים ומסוכן לציבור, רק משום שבסבב ראשון בבית הדין לא מצאו לו חובה? ראו אגב, דיון קצר בנושא בגמרא סנהדרין לג ע"ב בניסיון להבחין בין חזרה לזכות בדיני נפשות כשאין בעל דין שעומד מול הנאשם ("חילול שבת ואשת איש", רש"י), מול מקרים שבהם יש בעל דין (בדומה לדיני ממונות), שהיא משפחת הנרצח. אלא שניסיון זה נדחה בגמרא שם וההלכה היא שתמיד מחזירים בדיני נפשות במטרה למנוע הריגת אדם בבית דין. ומן הסתם האריכו לדון בנושא זה רבים וטובים וצריך עיון ובירור יסודי.

³ הירושלמי מעמת את הפסוק "צדק צדק תרדוף" עם הפסוק "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" – עימות שלכאורה אינו קיים, אדרבא, אלה פסוקים משלימים כפי שנראה עוד להלן. אבל התלמוד כאן חותר אל ההלכה שיש ללמוד מחיבור הפסוקים: אם יש קושי בהוצאת האמת – תחקור ותדרוש היטב, אבל אם האמת ועם מי הצדק, גלויים וברורים, תחתוך (תרדוף) אותם ואל תמשוך את הדין בדרישות וחקירות מייגעות ומיותרות. ראו פירוש פני משה שם: "אם נראה לך שיש בדין זה איזה רמאות ומחמת שתחקור תבוא על האמת ויצא הדין לאמיתו – חקרוהו. ואם לאו – שאינו נראה לך דין מרומה, צדקוהו וחתוך הדין בלי חקירה ודרישה". הסבר זה לא מסתדר כ"כ טוב עם גרסת הירושלמי שלפנינו, אבל אין מנוס מכך בשל "חקרהו" שמתחבר לפסוק "ודרשת וחקרת", ו"צדקהו" שמתחבר לפסוק "צדק צדק תרדוף". ועכ"פ, הבנת הירושלמי היא שרדיפת הצדק איננה חקירה מעמיקה בדין, אלא איזו 'ראיית צדק' פשוטה וברורה. והמילה "תרדוף" קצת קשה בהקשר זה, אלא אם נאמר שהיא מעין חיתוך מהיר.

⁴ הגמרא שם דנה בסתירה לכאורה בין המשנה בראש פרק ד במסכת סנהדרין (משנה שכבר צטטנו ממנה בהערה 2 לעיל) ובין ברייתות שונות, בשאלה אם דיני ממונות דורשים חקירה ודרישה מעמיקים, והיא מציעה הסברים שונים, כגון הבדל בין דיני קנסות ובין הודאות והלואאות. בא רב פפא ומציע כאן הסבר אחר. ולגבי דרישות וחקירות, ראו המקור בתורה בדין עיר הנדחת שהוא דיני נפשות: "וְדִרְשָׁתָּ וְחִקְרָתָּ וְשָׁאַלְתָּ הֵיטֵב וְכו'" (דברים יג טו). וראו משנה סנהדרין ראש פרק ה. והביטוי חוזר גם בלימוד אגדה מעמיקה וסדורי עולם, כמסופר בגמרא חגיגה דפ"ג יא-יד, בראשית רבה א י.

⁵ "צדק צדק תרדוף" משתלב עם דרישה וחקירה ואת אלה יש להפעיל ברגע שהדין מרגיש שיש לפניו בעלי דין מתוחכמים שאינם בוחלים בשום אמצעי כדי להשיג את מטרתם ("שבית דין מכיים בתובע זה שהוא רמאי, או מבינים טענת רמאי בדבריו", לשון רש"י. "שהדין סבור שצד אחד מנסה לרמות ולהביא עדות שקר", שטיינזלץ). לעומתם, הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך", הוא בדין שמתנהל בנחת ולדיינים ברור להיכן הדין נוטה ("אפשר להכריע לפי הנראה", שטיינזלץ). קבלנו הבדל יסודי בין הירושלמי לעיל והבבלי בהבנת הפסוק: "צדק צדק תרדוף". לפי הירושלמי, "צדק צדק תרדוף" הוא בלשון רכה, הוא עומד כנגד הדרישה לחקור לעומק את בעלי הדין. כאילו אמרנו שהצדק כבר מתגלגל מעצמו, רק הלשון "תרדוף" היא קשה. לפי הבבלי, בדיוק ההפך! "צדק צדק תרדוף" משלים את "ודרשת וחקרת היטב" – יש לרדוף בכל הכח אחרי הצדק ולהוציאו לאור בכל הדרכים המשפטיות וכנגד כל בעלי האינטרסים והתחמנים למיניהם העומדים בבית המשפט. ראו אגב מדרש דברים רבה ה ו בפרשתנו שהוא מעין שילוב של הבבלי והירושלמי בלי הפסוק "צדק צדק תרדוף": "אמר רבי חנינא: כתוב אחד אומר: ושפטתם צדק וכתוב אחד אומר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב, והיאך הוא? אם ראית את הדין מרומה – חקרהו, ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו – צדקהו".

רב אשי אמר: מתניתין כדשנין.⁶ קראי; אחד לדין ואחד לפשרה. כדתניא: צדק צדק תרדוף - אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד? שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן - שתיהן טובעות, בזה אחר זה - שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין. הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.⁷

תנו רבנן: צדק צדק תרדוף - הלך אחר בית דין יפה. אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל.⁸ תנא: קול ריחים בְּבוּרֵי - שבוע הבן שבוע הבן. אור הנר בברור חיל - משתה שם משתה שם.⁹ תנו רבנן: צדק צדק תרדוף, הלך אחר חכמים לשיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניה בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי, אחר רבי יהודה בן בתירה לנציבין, אחר רבי יהושע לגולה, אחר רבי לבית שערים,¹⁰ אחר חכמים ללשכת הגזית.¹¹

מדרש תנאים לדברים פרק א פסוק טו – תכונת רדיפת הצדק

"אנשים חכמים וידועים" - זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה והלך ובקש ולא מצא אלא שלוש: אנשי חיל, חכמים וידועים. ואלו הן השבע מדות שצריך שיהיו כולן אפילו בבית דין של שלושה: חכמה יראה וענוה

⁶ המשניות והברייתות שהועלו לדיון (ראו הערה 4 ובגמרא שם) יתורצו כפי שתרגמו, אבל אם כבר באת לדרוש פסוקים, יש לדרוש אותם באופן אחר ולעניין אחר.

⁷ שני "צדק" יש בפסוק: נדרוש אחד מהם לדין ואת השני לפשרה. לא כמחלוקת הידועה בין משה לאהרן כמובא בגמרא סנהדרין ו ע"ב: "... יקוב הדין את ההר, שנאמר: כי המשפט לאלהים הוא, וכן משה היה אומר: יקוב הדין את ההר. אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחברו וכו' ", אלא פשרה הרבה לפני שמגיעים לדין. פשרה (ומיצוע, וביצוע) של דרכי החיים, תרתי משמע, בדרכי ים ויבשה (ולואי כך גם בכבישי ארצנו). פשרה של חיים שתייתר את הצורך בבתי משפט, אפילו את הפשרות שנעשים שם טרם הדין. ואין שום עימות בין הפסוק שלנו ובין הפסוקים שראינו לעיל של "ודרשת וחקרת היטב", "בצדק תשפוט עמיתך", "ושפטתם צדק" ועוד. הפסוק שלנו בא לחדש דבר גדול ונכבד. שני סוגי "צדק" צריכים ויכולים לדור בכפיפה אחת. צדק הדין וצדק הפשרה של החיים שהיא הרבה לפני הפשרה של בית המשפט ומייתרת אותה. את הצדק האחרון הזה יש לרדוף בכל מקום ובכל עשה. כל ההסבר שהבאנו כאן הוא בשיטת רש"י אליה מצטרפים הר"ן, יד רמ"ה ועוד. לפירושים אחרים על קטע גמרא זה, ראו עיונים בשטיינזלץ. ולהלכה, ראו טור חושן משפט הלכות פריקה וטעינה ודין הולכי דרכים סימן רעב: "אחד רכוב ואחד טעון והדרך צר, מעבירין הרכוב מפני הטעון. אחד ריקן ואחד טעון או רכוב, מעבירין הריקן מפני הטעון והרכוב. היו שניהן רכובין או טעונין או ריקנין, עושין פשרה ביניהם: וכן שתי ספינות שפגעו זו בזו בנהר, אם שתיהן עוברות - שתיהן טובעות, אם יעברו בזה אחר זה - יעברו. וכן שני גמלים ופוגעין זה את זה במעלה גבוה, אם שניהם עוברין - נופלים; ואם יעברו זה אחר זה - עוברין. אחת טעונה ואחת אינה טעונה תדחה שאינה טעונה מפני טעונה. היו שתיהן שוות והאחת קרובה לעבור יותר, תדחה לאחוריה אותה שאינה קרובה לעבור. היו שתיהן קרובות זו כזו ושתייהן טעונות או ריקנות יטילו פשרה ביניהן ומעלין שכר זו לזו שתחזור לאחוריה". הרי לנו שגם ה'צדק' החברתי ולפנים משורת הדין (לפני שורת הדין), נכנסים לספרות ההלכה.

⁸ "תנו רבנן" זה מצאנו במדרש ספרי פיסקא קמד בפרשתנו: "צדק צדק תרדוף - רדוף אחר בית דין שדינו יפה: אחר בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי ואחר בית דינו של רבי אליעזר". משם ואילך מתגלגלת דרשת הגמרא לבתי דין נוספים שאולי כל דור הוסיף לה עוד שורה או שתיים. ודורנו יוסיף את שלו מה הוא והיכן הוא 'בית דין יפה' שלנו.

⁹ אגב רבי יוחנן בן זכאי שהעמיד עולה של תורה לאחר החורבן, הבאנו עניין זה שהיו עושים סימנים מיוחדים שיש שמחת ברית מילה, להסתיר מהרומאים בשעת השמד. ראו פירוש רש"י על אתר: "בבורני - מקום. שבוע הבן שבוע הבן - סימן הוא שיש שם ברית מילה, כמכריז ואומר שבוע הבן כאן, והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק, ושעת שמד היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול - וקבעו סימן זה. אור הנר בברור חיל - ביום, או נרות נראים הרבה בלילה, סימן הוא כמו שצווק משתה שם משתה שם, ברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע". ראו עניין זה גם בירושלמי כתובות פרק א הלכה ה: "מה סימן היה לה? קול מגרוס בעיר, משתה שם משתה שם. אור הנר בברור חיל, שבוע בן שבוע בן. אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל". והיום יש לנו שני יישובים סמוכים זה לזה בנגב הצפוני: קיבוץ ברור חיל שהוקם בשנת 1948 ע"י עולים מברזיל ולידו קיבוץ אור הנר שהוקם בשנת 1957. מיקום יישובים אלה וסמיכותם הגיאוגרפית מבוסס על גמרא זו, כהצעתו של זאב ווילנאי.

¹⁰ בסוף ימיו כשחלה ונחלש עבר רבי (יהודה הנשיא) לגור בציפורי (כתובות קג ע"ב). ראו דברינו [ויחי יהודה בציפורי](#) בפרשת ויחי.

¹¹ על מנת לעשות צדק יש לרדוף אחר בית דין יפה ולברור היטב את החכם / הרב / הדיין שאילו הולכים. "צדק צדק תרדוף" לא מתחיל בבית הדין, אלא בבחירה של בית הדין (או דיון מומחה) - בהחלטה איפה הוא בית הדין היפה שאילו ילכו בהסכמה שני בעלי הדין (ומן הסתם לא מדובר בדיני נפשות שכבר לא נהגו אז). ונראה שלא מדובר רק בדין ומשפט, אלא גם בהוראה וידיעת ההלכה. זו תקופה של פתיחות, של בתי מדרש ותלמידי חכמים שלכל אחד מהם אישיותו, דרך לימודו בתורה, תלמידיו ובית דינו. מול פתיחות זו צריך לדעת לבחור - ומשכח - קבלת על עצמך, שהרי בדיני התורה אין כידוע היררכיה שיפוטית ויכולת ערעור (אלה נוספו בדורנו עם גיבוש [תקנות הרבנות הראשית](#) ע"י הרב עוזיאל ואחרים בשנות העשרים של המאה שעברה). כך הוא כאשר החכמים פוזרים איש בעירו ומחוזו. וכך הוא גם כאשר הם מכונסים בבית המדרש בו נשמע ריבוי וגיוון קולות אדיר, כמתואר בגמרא חגיגה ג ע"ב: "בעלי אסופות - אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטהרין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין". ומה יעשה השומע הנבון האומר: "היאך אני למד תורה מעתה?". התשובה שם: "אף אתה עשה אונך כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין" ורש"י מוסיף שם: "מאחר שכולן לָבָן לשמים - עשה אונך שומעת ולמוד, ודע דברי כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר - קבע הלכה כמותו". תבחר את בית הדין שהוא בעיניך יפה, תקבע הלכה כאותו רב שדבריו נראים לך. ראו בהקשר זה גם דברינו [לימוד מרב אחד או מרבנים](#) בדפים המיוחדים.

ושנאת ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב ... ואהבת האמת, שנאמר: "אנשי אמת (שם) שיהיו רודפין אחרי הצדק מחמת עצמן ובורחין מכל מיני עוול..."¹²

מסכת פאה פרק ח משנה ט – הצדק הרודף אחר מי שנוהג שלא בצדק

מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול.¹³ וכל מי שאינו צריך ליתול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך ליתול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו.¹⁴ ועליו הכתוב אומר: "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו" (ירמיהו יז ז). וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו.¹⁵ וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח, ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, שנאמר: "צדק צדק תרדוף". וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניניו כהות, שנאמר: "ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים" (שמות כג ח).¹⁶

מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק כ – לרדוף אחר הצדקה והחסד

צדק צדק תרדוף - יכול לא יתן אדם צדקה אלא אם יבואו ויאמרו לו תן? ומניין שאם לא יבואו ויאמרו לו: תן צדקה, מניין שילך אחריהם וייתן? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". מה כתיב אחריו: "למען תחיה וירשת את הארץ".¹⁷ הרי שלא בא לידו לעשות צדקה אלא שתבעוהו לילך ולבקש מן אחרים לעשות צדקה והלך עמה, מעלין עליו כאילו נתן משלו, שנאמר: "צדק צדק תרדוף" - תרדוף אחר צדקה ואחר גמילות חסדים! מה שכן נוטל על כך? "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד" (משלי כא כא).¹⁸

¹² מדרש זה על תכונות הדיינים מצוי גם בדברים רבה א' בדרשתו של ר' ברכיה: "צריכים הדיינים שיהא בהם שבע מדות וכו'". ראו דברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשת דברים. כאן ענייננו ברדיפת הצדק. צדק צדק תרדוף נדרש לבעל הדין שיבחר לו בית דין יפה, כפי שראינו; קל וחומר שעניין זה נדרש מהדיינים עצמם. לא רק כהנהגה נכונה בדין, בשיפוט של צדק, אלא כתכונה ומידה. כדבר שמאפיין את אישיותו של הדיין שהוא איש רודף צדק. ובסופו של דבר כמובן בדין עצמו כפי שכבר ראינו לעיל, מתי לחקור ומתי, מתי לפשר ומתי לדין וכפי שמוסיף מדרש תנחומא בפרשתנו, סימן ז: "צדק צדק תרדוף שני פעמים, אזהרה לדיינים שדין דיני נפשות, שלא יהו חותכין את הדין ביומו, אלא יהו מלינין את הדין, כדרך שמלינין בירושלים, שנאמר: מלאתי משפט צדק ילין בה (ישעיה א כא)". ואם לא מתקיימת רדיפת הצדק, מתקיים צידוק הדין, כדברי מדרש איכה רבה בפתחתא יא: "אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים טז) צדק צדק תרדוף, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים: צדק הוא ה' כי פיהו מרית".

¹³ מקופת הצדקה. בסוף מסכת פאה הדנה במתנות עניים ובמצוות צדקה, מונה המשנה הגדרות לאדם עני שמתירות לו להתפרנס מן הצדקה ומתי לא. וזה אחד מהם, מי שיש לו חמשים זוז שהוא "נושא ונותן בהם", שהם כמו מאתיים זוז של מי שאינו מתעסק בכסף ואינו עושה סחורה. השוו את המשנה הפותחת את מסכת פאה: "אלו דברים שאין להם שיעור" שאנו אומרים בכל יום, בשבח הנתינה, עם המשנה הזו שהיא בגנות מי שנוטל צדקה שלא כדין, שלא בצדק נאמר. ואנחנו מקדימים את המאחר.

¹⁴ וכבר שבחו חכמים את מי שעושה כל מאמץ לא לקחת מהצדקה, עד שאמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (פסחים קיב ע"א), "פשוט נבילתא בשוקא ושקיל אגרא, ולא תימא כהנא אנא, וגברא רבא אנא, וסניא בי מלתא" (שם קיג ע"א) וכיוצא באלה.

¹⁵ עניין הדין שנכנס כאן לכאורה לא ברור וכך הוא גם בהמשך המשנה וכבר התקשו במשנה זו רבים וטובים והציעו חילופי נוסחאות ופירושים. ראו פירוש קהתי במקום.

¹⁶ כך מסתיימת משנה מסכת פאה (שדנה בסופה בהלכות צדקה). כאמור, עירוב נושא הדין ששופט שלא כהוגן והעני שלוקח מן הצדקה שלא כהוגן, העלה קשיים רבים במשנה זו ואנו רוצים להציע שהקשר הוא הקשר של צדק עם צדקה. לכאורה אלה שני נושאים מנוגדים בתכלית, הצדק הוא הדין ואילו הצדקה היא לפנים משורת הדין (מחוץ לכותלי המשפט). ואע"פ כן, יש מקורות רבים שלא נוכל לפרט כאן רק מקצתם על הקשר בין צדק וצדקה. החל מדרשות רבות על הפסוק בתהלים פט טו: "צִדְקָה וּמִשְׁפָּט מְכֻן כְּסָף חֶסֶד וְאֱמֶת יִקְדָּמוּ פִּיךָ", דרך דרשות על הפסוק בתהלים יז טו: "אֲנִי בְּצִדְקָה אֶחְזֶה פִּיךָ" וכלה בדין עצמו שהוא בבחינת צדקה, כמאמר מדרש תנחומא (בבב) בפרשתנו סימן ה: "בזמן שדיני צדק, עושין צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב)". עוד שם: "ושפטו את העם משפט צדק (דברים טז יח), ללמדך שצדקה עושין עם שניהם: עם הזכאי שנוטל את שלו, ועם החייב שמוציאין את הגזילה מתחת ידו". הדין שדן דין צדק עושה צדקה בעולם, הוא מעביר את הממון למקומו הנכון, הוא גורם לעולם להיות יותר צודק ויציב. גם מי שנותן צדקה, עושה צדק בעולם, כי הוא מעביר ממון ממקום שיש בו למקום שמאד נזקק. שניהם מתקנים את העולם. שניהם בונים עולם צודק יותר וכביכול 'מסייעים' לקב"ה בהנהגת העולם "בצדק ובמשפט בחסד וברחמים", כפי שאנו אומרים בעת כריכת רצועות התפילין כל בוקר. וכבר ראינו בדברינו בשבת שעברה [לגל חוזר](#) [הוא בעולם](#), וכן בדברינו [על מצוות הצדקה](#) שמי שנותן צדקה כביכול חוטף לקב"ה את תפקידו בעולם. החידוש של משנה זו הוא שיש שותף נוסף והוא העני עצמו שגם עליו יש אחריות כפולה ולא קטנה: לעשות כל מאמץ לצאת ממעגל העוני ולא להתפרנס מהצדקה כשאנו באמת ובתמים נזקק לה. ראו בירושלמי על משנה זו בפרק ח הלכה ח על עניים מתחזים, הסיפור על ר' יוחנן וריש לקיש שכשחזרו מבית המרחץ מצאו עני שביקש שיתן להם צדקה ובצווארו כיס מלא דינרים. ומאמר ר' אלעזר שם: "צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן, שאילו הרמאין שבהן היה אחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו מיד נענש".

¹⁷ ושוב חוזר הדבר ומתקשר עם הדין, ראו סיום כל המדרשי המובאים בספרי פיסקא קמד שהבאנו לעיל: "למען תחיה וירשתה את הארץ, מלמד שמנוי הדיינים כדיי הוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא להפילם בחרב".

¹⁸ הרי לנו חיבור ברור בין צדק וצדקה, כפי שאנו מנסים לטעון ולהציל בכך את נוסח המשנה המסיימת את מסכת פאה. חיבור המבוסס, בין השאר, על ההקבלה של לשון "צדק תרדוף" שבתורה עם לשון "רודף צדקה" של משלי. ראו מדרש זוטא - שיר השירים (בבב) פרשה א: "אם אין לו למי שיתן צדקה, מנין שאם לא באים אצלו שילך אחריהם? שנאמר: צדק צדק תרדוף (דברים טז כ) - רדוף אחר משפט וצדקה לעשותו, שנאמר: רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת. ומה שכן זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה? שאמר לו הקב"ה: כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך (בראשית יג טו)". והרי זה בדיוק כמו הפסוק בפרשתנו: "למען תחיה וירשת את הארץ", לשון ספר דברים לבנים חוזרת על לשון ספר בראשית לאבות. והנה הורחבה היריעה גם להכנסת אורחים! האם

הקדמת הרמב"ם למשנה – אהבת האמת והסכמה לדעה הצודקת

אבל קביעתו סברת אדם מסויים וחזרתו מאותה הסברה,¹⁹ כגון אמרו: בית שמאי ואומרים כך ובית הלל אומרים כך, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, כדי ללמדך אהבת האמת ורדיפת הצדק.²⁰ לפי שאלו האישים הגדולים החסידים המשכילים, המופלגים בחכמה שלימי הדעת, כאשר ראו דברי החולק עליהם נכונים יותר מדבריהם והגיוניים יותר. נכנעו וחזרו לדעתו. כל שכן וקל וחומר שאר בני אדם כשיראה שיריבו צודק, שייכנע ואל יתעקש. וזהו דבר ה' "צדק צדק תרדוף". ועל זה אמרו חכמים: "הוי מודה על האמת" (אבות פרק ה משנה ז) – רוצה לומר: אף על פי שאתה יכול לחלץ את עצמך בטענות וויכוחיות, אם תדע שדבר יריבך הוא האמת, אלא שטענתך נראית יותר מחמת חולשתו או בגלל יכולתך להטעות, חזור לדבריו וחדל להתווכח.²¹

במדבר רבה יט כז פרשת חקת – על אילו מצוות צריך לרדוף

"וישלח ישראל מלאכים" (במדבר כ א כא) ... ואומר: "סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד טו). ולא פקדה²² התורה לרדוף אחר המצוות, אלא: "כי יקרא קן צפור לפניך", "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג ד), "כי תראה חמור שונאך" (שם ה), "כי תחבוט זיתך" (דברים כד כ), "כי תבצור כרמך" (שם כא), "כי תבוא בכרם רעך" (שם כג כה) – אם באו לידך, אתה מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם; אבל השלום: "בקש שלום" – במקומך "ורדפהו" – במקום אחר.²³

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: ישנה אמרה חסידית ש"צדק צדק תרדוף", משמעו שאת הצדק צריך לרדוף בשיטות של צדק. המטרה איננה מקדשת את האמצעים. ראו דברי שם משמאל דברים פרשת שופטים: "וכמו שאמר הרבי ר"ב זצלה"ה מפרשיסחא:

ניתן לקשר את הכנסת אורחים ישירות לרדיפת הצדק, גם בלי התיווך של מצוות צדקה? עוד על החיבור בין צדק לצדקה ראו בגמרא סנהדרין ו ב על דוד שהיה "עושה משפט וצדקה" – "משפט לזה - שהחזיר לו את ממונו, וצדקה לזה - ששילם לו מתוך ביתו (אם היה החייב אשם והוא עני ואין לו ממה לשלם).

¹⁹ היינו אזכור במשנה של דעה מסוימת ואח"כ דחייתה מפני דעה אחרת.

²⁰ כחלק מהקדמתו למשנה דן רמב"ם בסיבה מדוע ר' יהודה הנשיא עורך המשנה לא ערך אותה כספר הלכות פסוקות והביא, לצד ההלכה העיקרית (דברי חכמים, דעת הרוב, חכם שבד"כ הלכה כמותו), גם דעות יחיד ואחרים. ראו עניין זה במשנה עצמה במסכת עדויות פרק א משניות ד-ו: "למה מזכירים את דברי היחיד בין המרובים". ורמב"ם מוסיף בהקדמתו גם נימוקים נוספים של כניעה לדעה האמתית. והרי רמב"ם הרי הוא שאימץ (לא שהמציא) את האמירה: "קבל האמת ממי שאמרה" (ראו מים אחרונים בדברינו [ככל אשר יורוך](#) בפרשה זו). ובאשר למשפט "חזרו בית הלל להורות כבית שמאי", אכן נמצא ביטוי זה מספר רב של פעמים בש"ס, ראו למשל: מסכת יבמות פרק טו משניות ב-ג, גיטין פרק ד משנה ה, עדויות פרק א משניות יב-יד, תלמוד בבלי ערכין ב, ירושלמי כתובות ד ח ועוד. ולא מצאנו מקום אחד בו כתוב: "חזרו בית שמאי להורות כבית הלל". והדבר אומר דרשני.

²¹ הנה כי כן, מצדק של דין, עברנו לצדקה ומשם להכנסת אורחים ומשם אל האמת שהיא אולי סוגרת מעגל, שהרי אמת ודין הם שניים משלושת רגלי העולם (אבות א יח). זאת ועוד, הצדק כאן הוא ההלכה המוסכמת, היינו, ספר החוקים שפרש לפני הדיין. אז אולי ברחנו מהצדקה והמפשרה וחזרנו לצדק הנוקב את ההר על חודה של חרב האמת. ראו דברים בוטים כמדקרות חרב של הזוהר בפירושו אלא מתוך שהוא יוצא לשוק הוא רואה בני אדם מתנצצים ונכנס ביניהם ומפשרם. על [כל] המצות שבתורה מהו אומר? כי יקרא קן צפור, כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך - מצוה שהיא באה על ידך, את זקוק לה לעשותה". כבר הבאנו מדרש חביב זה בדברינו [כי יקרא קן צפור לפניך](#) בפרשת כי תצא ובדברינו [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים. ואנו מציעים לבעל המדרש לצרף לשלום גם את הצדק. שהרי התורה אומרת במפורש: "צדק צדק תרדוף"! ראו גם מסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה כד בשבח רודפי הצדק ומבקשי השלום: "רודפי צדק, ומבקשי שלום לעמם, והמצטערין עם הצבור, והעומדים עמהם בשעת דחקם, עליהם הכתוב אומר: טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חסי בו (נחום א ז)". וגם צדקה ראינו לעיל שאדם צריך לקום ממקומו ולחפש את הנזקקים והזקוקים לצדקה. וגם אברהם היה בא לקראת אורחיו ורדף אחרי מצוות הכנסת אורחים. ומה עם מצוות נוספות כגון: ביקור חולים, הכנסת כלה, לוית המת ועוד (שרובם אגב מצוות דרבנן ולא מהתורה). יענה בעל המדרש (אולי) שהכל כלול בשלום. וכפסוק בתהלים פה יא: "חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו". וכמדרש משנת רבי אליעזר פרשה ד עמוד 74: "ולפי שכולן רודפי שלום, אף הקב"ה נתן להם ארבע מדות שחותמיהן שלום, שנאמר: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו". ראו הדף [חסד ואמת, צדק ושלום](#) בדפים המיוחדים.

²² ובנוסחאות אחרות: קפדה, מלשון הקפדה. לא הקפידה התורה וכו'.

²³ ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד: "רבי יוסי אומר: אם ישב אדם בתוך ביתו ואינו יוצא לשוק, היאך הוא מטיל שלום בין אדם לחבירו? אלא מתוך שהוא יוצא לשוק הוא רואה בני אדם מתנצצים ונכנס ביניהם ומפשרם. על [כל] המצות שבתורה מהו אומר? כי יקרא קן צפור, כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך - מצוה שהיא באה על ידך, את זקוק לה לעשותה". כבר הבאנו מדרש חביב זה בדברינו [כי יקרא קן צפור לפניך](#) בפרשת כי תצא ובדברינו [וקראת לשלום](#) בפרשת שופטים. ואנו מציעים לבעל המדרש לצרף לשלום גם את הצדק. שהרי התורה אומרת במפורש: "צדק צדק תרדוף"! ראו גם מסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה כד בשבח רודפי הצדק ומבקשי השלום: "רודפי צדק, ומבקשי שלום לעמם, והמצטערין עם הצבור, והעומדים עמהם בשעת דחקם, עליהם הכתוב אומר: טוב ה' למעוז ביום צרה וידע חסי בו (נחום א ז)". וגם צדקה ראינו לעיל שאדם צריך לקום ממקומו ולחפש את הנזקקים והזקוקים לצדקה. וגם אברהם היה בא לקראת אורחיו ורדף אחרי מצוות הכנסת אורחים. ומה עם מצוות נוספות כגון: ביקור חולים, הכנסת כלה, לוית המת ועוד (שרובם אגב מצוות דרבנן ולא מהתורה). יענה בעל המדרש (אולי) שהכל כלול בשלום. וכפסוק בתהלים פה יא: "חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו". וכמדרש משנת רבי אליעזר פרשה ד עמוד 74: "ולפי שכולן רודפי שלום, אף הקב"ה נתן להם ארבע מדות שחותמיהן שלום, שנאמר: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו". ראו הדף [חסד ואמת, צדק ושלום](#) בדפים המיוחדים.

צדק צדק תרדוף שתדוף הצדק באמת ואמונה". הרי לנו שוב חיבור בין צדק לאמת. ורש"י דברים טז אומר: "ולא תקח שחד - אפילו לשפוט צדק".

מים אחרונים 2: כבר הבאנו מספר פעמים את דברי אבודרהם על המדרג של הפטרות הנחמה: "כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות נחמו נחמו עמי, כלומר שהקב"ה אמר לנביאים: נחמו נחמו עמי. על זה משיבה כנסת ישראל: ותאמר ציון עזבני ה'. כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... עניה סוערה לא נוחמה, כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'". יוצא מדברי אבודרהם שהנחמה הרביעית שבפרשתנו, היא "הנר האמצעי" של מנורת שבעת נרות הנחמה, שלושה מכאן ושלושה מכאן - היא הנחמה האמתית שבה מתחילה כנסת ישראל להתרצות, אולי גם כהכנה לחגי תשרי. שנזכה לנחמה השלימה.